

beschikbare cijfermateriaal, en komt daarmee tot een totaal andere visie op de jaren dertig die kapitaalschaarste en een uitzonderlijke en typisch Nederlandse demografische ontwikkeling als verklaringsoorzaken voor de lange duur van de crisis aanvoert. Dit is meer dan een accentverlegging. Natuurlijk speelt de vraagfactor ook een rol, al was het alleen maar om de stagnerende investeringsactiviteit in duurzame produktiemiddelen te verklaren. Het treft dat op dit punt Drukker wat vlak blijft, vooral als bedacht wordt dat in de jaren dertig de econometrist Tinbergen zich reeds heeft beijverd om het investeringsgedrag te verklaren uit lange rente — en dat is wat anders dan de door Drukker gebezigde discontovoet —, afzetverwachting en winsten. Hij deed dit niet alleen voor Nederland, maar ook voor bijvoorbeeld de Verenigde Staten en Engeland. Een ander puntje van kritiek zou kunnen zijn dat Drukker, die zich een duidelijk voorstander betoont van de kwantitatieve economische geschiedbeoefening met een economisch-theoretische fundering, geheel voorbijgaat aan het instrument bij uitstek voor deze benadering, namelijk het econometrische model voor het onder de crisis gebukt gaande Nederland dat Tinbergen in 1936 presenteerde op de jaarvergadering van de Vereniging voor de staathuishoudkunde. Dit is jammer, zo niet een tekortkoming, vooral omdat dit een model is dat vrij is van Keynesiaanse vertekeningen en volkomen fris tegen de toenmalige werkelijkheid en beleid aankeek. Benutting van dit model zou zeker tot verdere aanscherping van Drukkers bevindingen hebben geleid. Hoe dit ook zij, de studie van Drukker is boeiend en werpt een nieuw licht op een economisch zwarte periode in Nederland. Het boek bevat een uitgebreid notenapparaat en een tweetal uitvoerige bijlagen met onder andere tabellen waarin het gebezigde statistische grondmateriaal wordt toegelicht. De econoom, gewend als hij is dublures in presentaties te vermijden, zal overigens verrast zijn bij lezing te merken dat Drukker veel dubbelop werkt als het gaat om tabellen en grafieken. Voor de econoom zijn dit alternatieve presentatiemiddelen. De historicus Drukker gebruikt ze echter als elkaar aanvullende middelen, hetgeen enigszins overmatig is. De grafieken zijn overigens heel fraai.

M. M. G. Fase

R. Neij, *De organisatie van het maatschappelijk werk* (Voortgang zonder samenhang I; Zutphen: Walburg pers, 1989, 368 blz., ISBN 90 6011 638 0); E. Hueting, *De permanente herstructurering in het welzijnswerk* (Voortgang zonder samenhang II; Zutphen: Walburg pers, 1989, 395 blz., ISBN 90 6011 639); *Aanhangsel* (Voortgang zonder samenhang III; Walburg pers, 1989, 129 blz., ISBN 90 6011 636 4).

In *Voortgang zonder samenhang*, geschreven in opdracht van de Nationale raad voor maatschappelijk welzijn, wordt ons een beeld geschetst van de onstuitbare opkomst, de warrige idealen en de reddelose teloorgang van het maatschappelijk werk en het welzijnswerk in Nederland. De kern van het verhaal ligt in de periode 1944-1973, die omlijst wordt door een inleiding vanaf 1854 (de armenwet) en een uitleiding tot 1987 (de welzijnswet). Het geheel is in zeer nauwe samenwerking tussen beide auteurs tot stand gekomen, waarbij Neij de eerste periode (tot 1958: val van het kabinet-Drees) voor zijn verantwoording heeft genomen en Hueting het tweede deel. Gezamenlijk schreven ze *ten Aanhangsel* met een methodologische verantwoording en bronnenverwijzing.

Het startpunt van hun verhaal ligt eigenlijk bij Nederlands Volksherstel, een even idealistische als overspannen poging het welzijnswerk te coördineren en te vernieuwen. Deze functie werd in de archipel aan hulpinstellingen in 1948 overgenomen door de Nederlandse vereniging voor maatschappelijk werk, waarin de (vier) nationale toppen van de verzuilde organisaties streefden

naar de verwerving van macht en toezicht op alle vormen van sociaal werk. Dat resulteerde in een soort tweefrontenslag. Enerzijds werd de overheid nagenoeg verboden zich met de inhoud van het werk te bemoeien, terwijl de staat tegelijkertijd wel verleid moest worden alle kosten voor haar rekening te nemen. Anderzijds moesten tal van organisaties, die lokaal of regionaal opereerden en vaak op kleine, specifieke terreinen bezig waren, onder controle worden gebracht. Dit werd van des te meer belang, naarmate men zich vrij algemeen niet meer bezighield met de individuele hulpbehoevende mens, maar grote delen van de samenleving als 'bedreigd' werden gezien: hele gemeenschappen verkeerden in achterstandsituaties en moesten nodig de nieuwe tijd in geholpen worden door middel van het zogenaamde 'opbouwwerk'. Aanvankelijk verliep deze veldtocht succesvol, maar werd uiteindelijk door twee factoren toch geen succes. De eerste was het — met veel geduw en getrek in een wankele verhouding tussen PvdA en KVP — instellen van een ministerie van maatschappelijk werk in 1952, dat enige tijd wanhopig op zoek was naar (de identiteit van het) werk. Vooral door Klompé werd het doel van het — geleidelijk meer 'aangekleed' — departement steeds meer gezien als de bevordering van het emotioneel en psychologisch welzijn van de gehele bevolking. Na de succesvolle industrialisatie was nu de sociaal-culturele opbouw van de samenleving aan de beurt.

Van belang is hierbij de invoering van de bijstandswet (1965), waarbij de overheid de verantwoordelijkheid op zich nam voor de traditionele ondersteuning met geld bij individuele tegenslagen en tekorten, voor zover daar niet in was voorzien door de sociale wetgeving. Dat maakte de handen immers geheel vrij voor de particuliere instellingen, die nu verlost waren van het stigma der armenzorg en een gouden toekomst voor zich leken te hebben. Vanaf dat moment echter was het welzijnswerk tegelijkertijd te belangrijk geworden om het zonder meer over te laten aan de particuliere instellingen. Politici en ambtenaren drongen steeds meer aan op het tot stand brengen van heldere structuren in een uitdijend heelal van instellingen (in 1971 waren er meer dan 500 instellingen met niet meer dan 3 à 4 medewerkers), waarin alleen de deskundige nog enigszins de weg wist te vinden. In een buitengewoon taai strijd werd het beroemde particulier initiatief (door de liefhebbers intern kortweg aangeduid als 'pi') in de bankschroef der subsidiekraan genomen en tot enige orde gedwongen. Daaruit resulteerde vooral de overbrenging van veel taken naar de lokale overheid.

De tweede factor was de professionalisering. De vrijwilligers werden steeds meer vervangen door gediplomeerde beroepskrachten. Dat maakte de resultaten van hun werk steeds meer vergelijkbaar en zeker in de jaren zeventig bleek de levensbeschouwelijke grondslag een oppervlaktelaag die (in de woorden van Paul Schabel) opmerkelijk makkelijk losliet. Tegelijkertijd was het juist deze laag, die al snel onder vuur kwam te liggen. In de bekende dissertatie van Bram Peper (1972) werd al uitgelegd hoe met name het opbouwwerk vooral het resultaat was van een autonoom beleidsproces, dat zich verder in een luchtledig bevond: voor zover 'de mensen' iets vonden richtten ze hun eigen actiegroep op. Een teruglopende economie (en Jan Blokker) deed de rest.

Neij en Hueting hebben dit proces zeer helder geanalyseerd. Als kritiek zou zijn aan te voeren dat we graag meer zouden willen horen, bijvoorbeeld over de vraag hoeveel geld er nu eigenlijk omging in de beschreven sectoren. Cijfers op dit terrein zijn niet eenvoudig te vinden. Daarnaast zou het ook aardig zijn geweest als er iets meer informatie was verstrekt over wat er in de praktijk gebeurde (want er is temidden van alle getouwtrek en geklets natuurlijk ook belangrijk en zinnig werk gedaan). Meer in het algemeen zou hun werk ook gewonnen hebben als het niveau van de analytische descriptie een enkele keer zou zijn verlaten om eens wat nader in te gaan op de vraag wat dit alles nu betekende voor bekende kwesties als 'verzuijing', 'beschavingsoffensief' of 'de

staat') (of dit nu de 'interventie-', 'verzorgings-' of 'corporatieve staat' moet heten). Het aansnijden van dat soort thema's is echter niet de kracht van beide auteurs, zoals ook blijkt uit de onbevredigende methodologische verantwoording. Hun belangrijkste kwaliteiten liggen in het inzicht en de zorgvuldigheid waarmee ze uit onwaarschijnlijk saai notulen beleidsprocessen weten te reconstrueren. Op dat vlak zijn deze twee boeken werkelijk onmisbaar.

Min of meer in het verlengde van deze dissertaties schreven beiden vervolgens gezamenlijk een geschiedenis van een opleiding die in 1899 begon als De opleidingsinrichting voor socialen arbeid en achtereenvolgens School voor maatschappelijk werk, Sociale academie en Faculteit sociaal-agogische opleidingen van de Algemene hogeschool Amsterdam zou heten. Ook hier ligt de nadruk niet op een diepgaande analyse van het kader. Zo zou de oprichting van deze school bijvoorbeeld geplaatst kunnen worden in de gecompliceerde verhouding van vooruitstrevend liberalisme, feminisme en de betekenis van een aantal nieuwe professies. Maar dit soort aspecten krijgt slechts marginale aandacht. De auteurs lijken pas vooral plezier in hun werk te krijgen als de naoorlogse problemen aan de orde komen: schaalvergroting, de manier waarop een recent verworven inzicht als het *case-work* in het lesplan wordt verwerkt, de verwachtingen en verwarringen in de jaren zestig en zeventig. Het boekje besluit met een zeer beknopt overzicht van de strategie die de school gevolgd heeft in het fusieproces dat het HBO in zijn greep kreeg. Daardoor is het in een aantal opzichten wat teleurstellend, maar zeker een competent overzicht, vooral als men de belangstelling van de auteurs voor bestuurlijke problemen en organisatieprocessen deelt.

P. de Rooy

G. Teitler, J. Hoffenaar, *De politionele acties. Afwikkeling en verwerking* (Amsterdam: Bataafsche leeuw, 1990, 128 blz., f39,90, ISBN 90 6707 235 4).

Deze bundel vormt de neerslag van een symposium over de afwikkeling en verwerking van het Nederlands militair optreden in Indonesië van 1945 tot 1950, georganiseerd door de Stichting maatschappij en krijgsmacht. In zijn inleiding schetst G. Teitler waarom in 1949 de Nederlandse dromen over een voortdurende militaire presentie — en bijbehorende Nederlandse invloed — in Indonesië in rook opgingen. De ronde tafel conferentie resulteerde in afspraken over een snelle liquidatie van het KNIL, een dito repatriëring van de KL-militairen en als troostprijs de oprichting van de Nederlandse militaire missie.

Problemen rond de liquidatie van het KNIL worden in drie bijdragen behandeld. A. den Hoed beschrijft helder hoe bij het scheiden van de markt de beroepsperspectieven van de KNIL-militairen veranderden: voor de Europese KNIL-militairen werd een plaats in de Koninklijke landmacht ingeruimd, de Indonesische KNIL-militairen moesten hun heil in de Indonesische krijgsmacht zoeken. Na een analyse die is toegespitst op de Europese militairen, concludeert zij dat de Nederlandse regering hen de enige weg opduwde die om financiële en politieke redenen begaanbaar was. Desalniettemin, zo stelt zij, sprong de regering wel erg 'laconiek' met de belangen van de KNIL-militairen om. Mede ten gevolge van een falende voorlichting waren verbittering bij het Europese en conflicten en muiterij bij het Indonesische deel van het KNIL het gevolg. J. A. de Moor betoogt in zijn boeiende bijdrage dat tenminste één van die muiterijen, de met mythen omgeven coup poging van ex-KNIL kapitein R. P. P. Westeling in januari 1950, niet meer was dan een 'incident', een overval van 300 KNIL-militairen op het hoofdkwartier van de Siliwangi-divisie in Bandung. Dat Westeling het nog zover bracht, wijt hij aan de lakse houding van de Nederlands-Indische legerleiding en de frustratie en politieke naïviteit van